

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
АБАЙ ОБЛЫСЫ БОЙЫНША ФИЛИАЛЫ**

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Тақырыбы: Мемлекеттік қызметтегі кемшіліктер

Орындаған: Абдигалимов Тимур Тлеубекович - Абай облысы Аягөз ауданы Бидайық ауылдық округі әкімінің аппараты мм. Ауыл әкімі

Семей 2024 ж.

Мемлекеттік қызметке тән өзекті кемшілік

Мемлекеттік қызмет мемлекеттік механизмнің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ал мемлекеттік басқару қазіргі жағдайда күмән тудырмайды. Проблемаларды уақтылы анықтау және мемлекеттік қызметті дамыту бағыттарын белгілеу мемлекеттік басқаруды жетілдіруге, оның тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Мемлекеттік қызметші — мемлекеттік органда заңдарда белгіленген тәртіппен республикалық немесе жергілікті бюджеттен не Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің қаржысынан ақы төленетін қызметті атқаратын және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттікті жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматы.

Мемлекеттік қызметшілерге ешқандай жеңілдіктер мен артықшылықтар жоқ, керісінше, құқықтары шектеулі. Бұл қарапайым жұмыс, тек жауапкершілігі жоғары.

Мемлекеттік қызметке тән өзекті кемшіліктер:

1. Сыбайлас жемқорлық;
2. Мемлекеттік сатып алу;
3. Мемлекеттік қызмет.

Ең басты мемлекеттік қызметтегі өзекті мәселелердің бірі бұл жемқорлық. Сыбайлас жемқорлық - бұл барлық елдерге белгілі бір дәрежеде тән трансұлттық құбылыс.

Сыбайлас жемқорлық - бұл кейбір адамдарды заңсыз тәсілдермен байыту немесе қызметтік жағдайды жеке мақсатта пайдалану ғана емес, ұлттық қауіпсіздікке тікелей қауіп төндіру. Осындай құқық бұзушылықтармен бір байланыста мемлекетке опасыздық жасау, табиғат пайдалану, жерді пайдалану, өнеркәсіптік қауіпсіздік, денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы бұзушылықтар орын алуда.

Әрбір мемлекет өздерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы әр түрлі жүйелерін қолданады. Олардың кейбіреулерін мысалмен қарастырсақ.

Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі.

Бастамас бұрын әртүрлі елдердегі сыбайлас жемқорлық деңгейін қалай "өлшейтінін" айтып өтейін. Transparency International халықаралық ұйымы 1995 жылы сыбайлас жемқорлықты қабылдаудың ЖҚИ — жемқорлықты қабылдау индексі терминін қолдануды ұсынды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы негізгі тәсілдер.

Бұл салада бірегей әдістер ойлап табылған жоқ. Барлық елдер әртүрлі дәрежеде үш тәсілді өзгертеді:

Жауапкершілікті күшейту.

Алдын алу: пара беру және пара алу фактілерін анықтау жүйесін құру, шенеуніктердің кірістері мен шығыстарын бақылау, мүдделер қақтығысын анықтау және алдын алу.

Сыбайлас жемқорлық мүмкін болмайтын жағдайларды заңнамалық тұрғыда жасау: мысалы, нормативтік актілерге сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама жүргізу, шенеуніктерді тұрақты ротациялауды практикалау.

Тағы бір тәсілі сыбайлас жемқорлықты мемлекеттік жүйенің бір бөлігі деп санап, оны байқамау. Бірақ Венесуэла мен Филиппиннің тәжірибесі көрсеткендей, мұндай саясат халық толқуларына және мемлекет басшыларының жиі өзгеруіне әкеледі.

Сыбайлас жемқорлықпен күресіп жатқан елдер қандай тәсілдерді қолданатынын қарастырайық.

Қытай

Бұл елде осы саладағы ең қатаң заңнама бар деп саналады — сіз пара алу үшін өлім жазасын ала аласыз. Си Цзиньпин кезінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес биліктің барлық деңгейлерінде "жолбарыстар мен шыбындарды аулау" (ірі және кіші шенеуніктерге) деп жарияланды. Оның мақсаты — жазадан қорқуды енгізу және пара алушыға жоғары дәрежелі меценаттар көмектеспейтінін көрсету. [1]

Қытайдағы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін жаза шанышқысы өте кең:

пара беру немесе алу — 5 жылға дейінгі мерзім;

ауырлататын пара — мүлкі тәркіленіп, 10 жылдан бастап өмір бойына бас бостандығынан айыруға дейін;

мемлекеттік мүлікті ұрлау — өлім жазасына дейін;

егер кінәлі адам сотқа дейін қылмысын мойындаса және өкінсе, ол жазадан босатылуы мүмкін.

Қытай күресінің нәтижелері өте қарапайым көрінеді. 2000 жылдан бастап Қытайда сыбайлас жемқорлық үшін 10 мыңға жуық шенеунік атылды, тағы 120 мың адам 10-20 жылға бас бостандығынан айырылды. Бұл ретте 2013 жылдан 2018 жылға дейін Қытайда сыбайлас жемқорлықпен ұсталған 1,34 млн-ға жуық шенеунік жазаланды. Бұл елде мемлекеттік қызметшілердің "әскері" шамамен 70 млн. адамды құрайды.

Жазаны қатаңдатумен қатар, бұл елде сыбайлас жемқорлықтың алдын алумен және шенеуніктер үшін мінез-құлық кодексін құрумен белсенді айналысады. Мемлекеттік қызметшінің моральдық бейнесі туралы этикалық қағидаттар тек жұмыста ғана емес, жеке өмірінде де енгізіледі.

Жазалар да балтамен емес, психологиялық тәсілмен қолданылады. Көпшілік алдында талқылауға арналған жоғары деңгейлі процестер қатаң жазаға әкеледі. Бірақ содан кейін шенеунікке өлім жазасы кейінге қалдырылып, жоғары шара ретінде өмір бойы бас бостандығынан айыруға ауыстырады немесе егер туыстары мүлікті мемлекет кірісіне

берсе, жауапкершіліктен босатылады. Қытай жүйесіндегі ең бастысы — жазаның ауырлығы емес, оның сөзсіз болуынан қорқу.

Сингапур

Бұл елдегі сыбайлас жемқорлық репрессиялық машинаның арқасында жеңіске жетті деген аңыз бар. Сарапшылар, ең алдымен, заңнамалық өзгерістермен байланыстырады.

60-шы жылдары Сингапурда сыбайлас жемқорлыққа қарсы ауқымды күрес басталды:

Мемлекеттік қызметшілердің мәртебесі мен өкілеттіктері өзгертілді. Барлық шенеуніктер кірістерді ғана емес, шығыстарға да декларация тапсырды және олар сәйкес келмеген жағдайда тергеу жүргізілді. Бұл ретте қызметкердің туыстары ғана емес, достары да тексеруге жатады.

Шенеуніктерге кез келген сыйлықтарды қабылдауға тыйым салынды. Ресми құжаттардағы немесе жария мәлімдемелердегі қателіктер үшін қатаң жазаланады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат БАҚ-да белсенді түрде насихаттала бастады. Бұқаралық ақпарат құралдарының науқаны мен қылмыстық істерді көпшілік алдында жариялаудың арқасында жосықсыз шенеуніктер, сондай-ақ олардың туыстары Сингапурда жұмысқа орналасу мүмкіндігін жоғалтты.

Бұл елдің басты "фишкасы" - сыбайлас жемқорлық жағдайларын тергеу бюросы (СТБ). Бұл құрылым үлкен өкілеттіктерге ие және кез келген деңгейдегі қызметкерге қатысты тексерулер жүргізе алады. Әр жылдары Мемлекет басшысының, оның отбасы мүшелерінің әрекеттері тергеу объектісіне айналды.

СТБ-ға күдіктілерді сот шешімінсіз ұстау, кез келген үй-жайға кіру, қосымша рұқсатсыз банктік шоттарды, жеке ақпаратты тексеру құқығы бекітілген [2].

Мемлекеттік сатып алу

Қазіргі уақытта атқарылатын жұмыстардың барлығы дерлік мемлекеттік сатып алу порталымен орындалады, яғни конкурстық бағдарлама арқылы. Байқап отырғанымыздай, көптеген кемшіліктер, соның ішінде, мердігердің сапасыз жұмыс атқаруы, нысандар уақытылы өткізілмей, келісімге сай орындалмай жатады. Осындай фактор: балабақша, үй кезегінің жылжымауы, мектептің, аурухананың тапшылығы сияқты жағдайларға алып келіп, жаңа әлеуметтік нысандардың кеш салынуы немесе мүлдем тоқтауы болады. Бұның барлығы халықтың мемлекеттік билікке және мемлекеттік қызметшіге сенімсіздігін тудыратыны мәлім. [3]

Бұның басты факторы басқа аймақтың мердігерлері мемлекеттік сатып алу порталы арқылы өздеріне беймәлім аймақтың конкурсына қатысып жеңімпаз атануында. Мысалға: Аягөз қаласының объектілерінің мемлекеттік сатып алу порталы арқылы жеңімпаз атанғандар: Ақтау, Қызылорда, Шымкент қалаларының мердігер мекемелері. Бұлардың іс жүзінде техникалары, жұмыс күші болмағандықтан сол жұмыс атқаратын

аймақтағы қосалқы мердігерлерді төмен бағада жалдайды. Артынан жоғарыда айтылған кемшіліктер байқалады.

Мемлекеттік сатып алудағы соңғы өзгерістер бойынша тапсырыс беруші тауардың нақты атауын көрсете алмайды, сол себепті тапсырыс берушіге сапасыз затты алып келеді.

Мердігерлерге қолданылатын жаза түрі қара тізімге енгізу. Бірақ та қара тізімге енгенмен, атауын ауыстырып, баска фирма ашып, ісін ары қарай дөңгелете береді. Бұл жағдайда орасан зор мемлекет қаржысына, бюджетке зардаптарын тигізеді. [4]

Тағы бір өзекті мәселе – мемлекеттік қызметтегі лауазымдардың ағымдағы желісі көбінесе қызметкердің лауазымына байланысты міндеттердің аражігін көрсетпейді. Ақшалай қаражаттың төмен деңгейі және лауазымдардың шектеулі желісі жақсы мамандарды қарапайым лауазымдармен салыстырғанда жоғары жалақымен қамтамасыз ету және оларды мемлекеттік қызметте ұстау үшін ресми түрде басшылық лауазымдарға тағайындауға мәжбүр етеді. Нәтижесінде басшылар мен бағыныштылар санының тең емес қатынасы қалыптасады.

Мемлекеттік қызметтің тұжырымдамасының негізгі қағидаттары – тиімділік, нәтижелілік, меритократия, ашықтық, халықтың сұраныстарына бағдарлану. Яғни, мемлекеттік қызметкер болу бұл үлкен жауапкершілік. Қоғамдық санада қазіргі заманғы мемлекеттік қызметшінің басты мақсаты – өз міндеттеріне жанқиярлықпен және ерекше жауапкершілікпен қарап, ел азаматтарының игілігі үшін жұмыс істеуді нығайту. Мемлекет осы саладағы қызметкерлерге қолдау көрсетіп келеді. Дегенмен де, мемлекеттік қызметкерлердің жұмысы уақытқа бағынбайды. Себебі, оның алдына келген кез келген адам мәселенің тезірек шешілгенін талап етеді. Үмітін арқалап келген адамның жағдайына бей-жай қарай алмайтын осы кәсіп иегерлерінің жұмысын көп адам түсінбей жатады.

Жүйелі мәселелердің бірі халыққа тиімді және адал қызмет ету идеясын құнсыздандыратын мемлекеттік қызметшілердің еңбекақы деңгейінің жеткіліксіз дәрежедегі бәсекеге қабілеттілігі болып табылады. Бұл – мемлекеттік аппарат қызметкерлерінің кәсіби дәрежесінің төмен деңгейінің және олардың жемқорлыққа ұшырау себептерінің бірі.

Сонымен қоса, кадрларды іріктеу және жоғарылату барысында біліктілік тәсілі енгізілген.

Қазіргі таңда әкімшілік мемлекеттік лауазымдарға қойылатын біліктілік талаптары уәкілетті органмен немесе оның аумақтық бөлімшесінің келісімімен бекітіледі.

Бекітілу кезінде аудандағы нақты жағдайлар ескерілмеген деп есептеймін. Себебі, көптеген лауазымдарға, әсіресе бұл басшы лауазымдарына қатысты, талап етілетін мамандықтардың тізбесі қысқартылған.

Мысалға, Аягөз ауданы сәулет қала құрылысы және құрылыс бөлімі басшысы лауазымына тек құрылыс саласындағы мамандығы бар адамдар үміткер бола алады. Ал бізде аудан көлемінде мұндай

мамандыққа ие үміткерлерді табу қиынға соғады. Бұрынғы біліктілік талаптарына сәйкес, басшы лауазымдарына профильдік білімімен қоса заңгер, экономист, жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару сияқты басқа да мамандықтар рұқсат етілген. Қазіргі талаптарға сәйкес, жоғарыда айтып өткенімдей бұл мамандықтардың барлығы алынып тасталған. Осының салдарынан көптеген вакансиялар жабылмауда.

Маманның білім деңгейін ғана емес, сонымен қатар оның өз білімін күнделікті қызметте қалай қолданатынын және осыған қажетті дағдылары мен қабілеттерінің болуын анықтаудың маңызды екендігімен келіспеу мүмкін емес. Нәтижелі жұмыскер болу үшін теориялық білім жеткіліксіз. Мысалы, көшбасшылық саласындағы маман әрқашан көшбасшы бола алмауы ықтимал.

Мемлекеттік органдардың қызметшілерін бағалау жүйесін қайта қарастыру іске асырылған. Бұл жүйенің кемшіліктері айқын. Мемлекеттік қызметшінің атқаратын жұмысының нәтижелілігі оның ұйымның стратегиялық жоспарын жүзеге асыруға қосқан жеке үлесіне әділ баға беруге мүмкіндік бермейді.

Мемлекеттік органдардың қызметшілерін қаржылық ынталандыруды күшейту қажет.

Мысалға, Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес, мемлекеттік қызметкерлерге материалдық көмек пен сыйлықақы үнемделген қаражат есебінен көрсетіледі делінген. Яғни, мекемеде штат толық болса, үнемделген қаржы жоқ, яғни ешқандай материалдық көмек пен мереке күндері мемлекеттік қызметкерлерді ынталандыратындай сыйлықақы да жоқ.

Жоғары деңгейде ынталанған мемлекеттік қызметші әрқашан өзінің кәсіби білімі мен дағдыларын дамытуға талпыныс жасайтыны ешбір күмән туғызбайды. [5]

Жемқорлыққа қарсы күрес жетілмеген және оған ұмтылатын көп нәрсе бар. Басқа елдердің тәжірибесі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте табысқа "жаза + алдын алу + ашық заңдар мен рәсімдер және жүйелі тәсілімен ғана қол жеткізуге болатындығын көрсетеді. Цифрландыру жүйесін енгізу өкілеттіктерді теріс пайдалану мүмкіндігін азайтады.

Жазаны қатаңдату, оның жариялылығы кінәлілерге көбірек әсер етеді. Шенеуніктердің басым көпшілігі үшін алдын алу шаралары тиімдірек: кірістер мен шығыстарды бақылау; мүдделер қақтығысын болдырмау; олардың қызметін қоғамдық бақылау. Толығымен шығыстарды, сондай-ақ шенеуніктің жақын ортасының кірістері мен мүлкін бақылау.

Сондай-ақ, кәсіпорындар мен мемлекеттік мекемелердің басшыларын тағайындау ережелері әрдайым анық бола бермейді.

Осылайша, мемлекеттік қызметтің бірқатар проблемалары мен кемшіліктері бар.

Ұсынылған шешімдер / ұсыныстар

Мемлекеттік сатып алуға байланысты мердігерлерге тек өз аймағы шегінде жұмыстарды атқарса.

Мемлекеттік сатып алу заңына өзгеріс енгізсе нақты тауардың атауын көрсете алу мүмкіндігін.

Мердігер мекемінің бюджетке келтірген шығындардың орнын толтыру мүмкіндіктерін қарастырса.

Әкімшілік мемлекеттік лауазымдарға талап етілетін мамандықтардың тізбесін кеңейту.

Мемлекеттік органдардың қызметшілерін қаржылық ынталандыруды күшейту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://fuap.ru/lib/mirovoy-opyt/kak-boryutsya-s-korrupsiyey-v-raznykh-stranakh/>.

2. <https://ulyimedia.kz/dengi/12217-kto-bolshe-zarplaty-chinovnikov-v-kazakhstane-i-mire/>.

3. Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 4 желтоқсандағы № 434-V ҚРЗ.

4. <https://sdlegalpro.kz/publications/rassmotrim-samye-rasprostrannyye-problemy-kotorye-vstrechayutsya-pri-uchastii-v-gosudarstvennykh-zakupkakh>

5. <https://egemen.kz/article/170775-bizdinh-maqsat-%E2%80%93-memlekettik-qyzmetshilerdi-yntalandyruynh-dgoghary-denhgeyin>